

Любов Процик,
м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ

Описаны особенности изучения проблемы одаренности личности в нашей стране, ведь ученые, которые сегодня исследуют проблему одаренности, указывают на ее психологический вектор, который заключается в достижении наибольших успехов в социуме, и дополняют традиционную классификацию видов творчества управленческой, коммуникативной и ситуационной. Освещены вопросы дифференциации одаренности на психомоторную, интеллектуальную, творческую, академическую, социальную и духовную. Доказано, что оценка подростка как одаренного не должна быть самоцелью. Рассмотрены стандартизированные методы измерения интеллекта как индивидуальные, так и групповые тесты, которые чаще всего используются для выявления одаренных детей. Определена достаточно сложная многоступенчатая процедура выявления одаренных учеников, которая составляет семь диагностических этапов. Показано, что с учетом специфики одаренности в подростковом возрасте наиболее адекватной формой идентификации признаков одаренности того или иного конкретного школьника является психолого-педагогический мониторинг. Подробно охарактеризованы диагностические методики, варианты их адаптации, направленные на диагностику интеллектуального развития и творческих способностей подростков. Подчеркнуто, что имеющиеся валидные методы идентификации одаренности весьма сложны, требуют высокой квалификации и специального обучения.

Ключевые слова: способности, одаренность, подросток, диагностика, валидность.

There are given a description of studying the problem of aptitude of a personality in our country, however scientists who investigate the mentioned problem indicate its psychological vector. This vector involves achievement of great success in society and complement a traditional classification of creativity by administrative, communicative and situational ones. The paper deal with the issues of differentiation of aptitude on psychomotor, intellectual, creative, academic, social and spiritual. It is proved that assessment of a child as gifted person shouldn't be self-fulfilling prophecy. Reviewed standardized methods of intellect measurement that includes individual and group tests that are the most frequently used for detecting gifted teenagers. Defined quite complicated a multi-stage procedure of detecting talented students, which consist of seven diagnostic stages. Demonstrated that, with account of specific of aptitude, in teenage years the most adequate form of detecting attributes of aptitude of any particular schoolchild is the psychological-pedagogical monitoring. In detail characterized diagnostic techniques, variants of its adaptation, oriented to diagnostic of intellectual development and creative capabilities of teenagers. Brought into focus those available valid methods of identification of aptitude is quite difficult and require high qualification and special training.

Key words: capabilities, aptitude, teenager, diagnostics, validity.

Діагностика особистості підлітка – це тривалий процес, що пов'язано з аналізом розвитку складових особистості, особливо здібностей, обдарованості та механізмів захисту в кризових ситуаціях. Ефективна ідентифікація обдарованості за допомогою будь-якої одnorазової процедури тестування є неможливою. Підлітковий вік – це період гострих суперечностей у структурі особистості, яка лише формується. Він є важливим для розв'язання

завдань самовизначення та вибору життєвого шляху. Вивчення та знання особливостей діагностики для визначення рівня розвитку обдарованості підлітка є необхідною умовою розв'язання проблеми його професійного самовизначення у цьому віці та майбутньому.

Метою статті є вивчення особливостей проведення психологічної діагностики інтелектуальної обдарованості підлітків. Основним завданням статті є розкриття діагностичних методів дослідження інтелектуальної обдарованості підлітків.

Вивчення проблеми обдарованості характеризується значною кількістю теорій та підходів. Починаючи з робіт Ф. Гальтона, Ч. Ломброзо, Г. Россолімо, І. Сікорського, В. Оствальда, В. Екземплярського, Л. Термена, В. Штерна, Ч. Спірмена, можна умовно виділити два основні підходи у дослідженні визначеної проблеми. *Перший* підхід пов'язано з розумінням обдарованості як суми спеціальних здібностей, що становлять її структуру (Е. Торндайк, Л. Термен). *Другий* підхід заперечує розуміння обдарованості як конгломерату окремих рис, розглядаючи обдарованість як цілісність (В. Штерн, Ч. Спірмен). Обдарованість та її особливості діагностики успішно досліджували такі вітчизняні вчені-психологи, як: П. Блонський, М. Басов, Д. Богоявленська, В. Кащенко, Г. Костюк, Т. Мурашов, В. Шадриков та ін. [1; 2; 4; 5; 6].

В Україні проблема обдарованості особистості виокремилась у самостійний напрям психологічних досліджень на початку ХХІ століття. Учені, які сьогодні досліджують проблему обдарованості, вказують на її психологічний вектор, що полягає у досягненні більших успіхів у соціумі, та доповнюють традиційну класифікацію видів творчості управлінською, комунікативною та ситуаційною (О. Зазимко, В. Моляко, М. Холодна). Науковці частіше звертаються до вивчення складних особистісних утворень, одним із яких є механізм психологічного захисту, притаманний проблемі обдарованої дитини (І. Бех, М. Боришевський, В. Вілюнас, Є. Налчаджан). Дослідження вчених у цій галузі є вагомим внеском у психологічну теорію, однак вони не дають вичерпної відповіді на питання, що стосуються розвитку обдарованості [2; 6; 7; 11].

Розглядаючи проблему обдарованості підлітків необхідно враховувати її диференціацію на психомоторну, інтелектуальну, творчу, академічну, соціальну та духовну. Психомоторні здібності тісно пов'язані зі швидкістю, точністю та спритністю рухів, кінестетико-моторною та зорово-моторною координацією тощо. Стандартизовані тести на перцептивно-руховій основі дозволяють оцінювати параметри моторного розвитку: темп, ритм, координацію рухів, швидкість реакції.

Інтелектуальну обдарованість пов'язують з високим рівнем інтелектуального розвитку (йдеться про високий показник коефіцієнта інтелекту IQ). Для діагностики інтелектуальної обдарованості переважно використовуються різні варіанти тестів. Академічна обдарованість визначається на основі успішності навчання. Для виявлення дітей, які володіють високими здібностями з основних навчальних дисциплін (математики, природознавства тощо), використовують стандартизовані тести досягнень.

Соціальну обдарованість розглядають як складне, багатоаспектне явище, що визначає успішність людини у спілкуванні. Для виявлення такої обдарованості використовуються численні стандартизовані методи оцінки рівня та особливостей соціального розвитку: шкали соціальної компетенції та соціальної зрілості, тести на виявлення лідерських здібностей.

Духовна обдарованість більше за соціальну пов'язана з альтруїзмом та високими моральними якостями, без яких немислимі люди типу Альберта Швейцера або матері Терези. Ця важлива галузь проблематики обдарованості у наш час мало вивчена, оскільки є лише окремі спроби використовувати діагностичні методи, спрямовані на оцінювання морального рівня розвитку, особливостей емпатії та альтруїзму для виявлення феномена духовної обдарованості [6].

Творча обдарованість визначає темп розвитку теоретичних конструктів, на яких базується розуміння творчості. Так, Х. Трік виділяє у цій сфері чотири основні напрями креативності, як: 1) продукт, 2) процес, 3) здатність, 4) межа особистості в цілому. Для кожного з цих напрямів є характерним певне розуміння творчої обдарованості та методи діагностики креативності [5].

Тривалий час інтелект розглядався, як основний показник обдарованості, а тести, спрямовані на вимірювання коефіцієнта інтелекту, як основний інструмент для оцінки рівня обдарованості. Конкретні стандартизовані методи вимірювання інтелекту з'явилися лише в ХХ ст., коли А. Біне розробив перші психологічні методики, що стали основою багатьох сучасних тестів інтелекту. Тоді Л. Термен удосконалив методику А. Біне і застосував її для вивчення розумово обдарованих дітей. Його лонгітюдне дослідження стало класичним. Пізніше було створено численні варіанти тестів, спрямованих на вимірювання IQ. Необхідно зауважити, що висококваліфіковані фахівці в сфері психодіагностики зазначали необхідність обережного ставлення до результатів тестування. Так, Дж. Гілфорд піддав критиці підхід до виявлення обдарованості за допомогою тестів інтелекту, вказавши, що ці тести не можуть оцінити творчі здібності людини. Проте стандартизовані методи вимірювання інтелекту частіше використовуються для виявлення обдарованих дітей. Застосовуються як індивідуальні, так і групові тести [1]. Серед відомих у міжнародній практиці індивідуальних та групових інтелектуальних тестів можна зазначити наступні.

Шкала інтелекту Векслера та варіанти цього тесту, у т. ч. короткі форми, призначені для тестування не лише дітей, але і дорослих. Вони містять як вербальні, так і невербальні субтести (вербальну шкалу та шкалу дії). Д. Векслер вніс зміни до традиційного змісту поняття «коефіцієнт інтелекту».

Інтелектуальний тест П. Слоссона, призначено для вимірювання інтелекту дітей та дорослих, що дає узагальнену оцінку інтелектуального розвитку на основі даних про словниковий запас, вербальні, математичні думки та пам'ять.

Тест Отіса-Леннона шкільних здібностей надає узагальнену оцінку (індекс шкільних здібностей), що отримується за використання вербальних, кількісних та образних завдань. Він застосовується для виявлення загальних інтелектуальних здібностей.

Тест когнітивних умінь дає узагальнену оцінку (індекс когнітивних умінь) та чотири субоцінки: 1) послідовність, 2) аналогії, 3) пам'ять, 4) вербальне мислення. У процесі ідентифікації обдарованості цей тест використовують як показник загальних інтелектуальних здібностей, що характеризуються підвищеною увагою до рівня розвитку абстрактного мислення.

Інтелектуальний тест Кеттелла може бути використано як загальний тест для виявлення здібностей людей з культурними обмеженнями, а також у програмах, для задоволення яких важливу значущість має рівень розвитку абстрактного мислення.

Тест когнітивних здібностей, розроблений Р. Торндайком і Е. Хаген, дає три оцінки: вербальну, невербальну, кількісну. Він широко використовується під час виявлення дітей, які повинні навчатися за спеціальними програмами для обдарованих.

Багато вітчизняних дослідників, закликаючи до створення нових методів діагностики інтелекту, зазначають важливу роль подальшого вивчення його природи та структури інтелектуальної діяльності. Теоретико-експериментальні дослідження мислення, інтелектуальних процесів, проведені А. Брушлинським, О. Тихомировим, М. Холодною та іншими вітчизняними психологами, виявляють інтерес для розроблення нових методів діагностики. Виявлення обдарованих учнів є складною багатоетапною процедурою. Один із провідних спеціалістів у цій сфері, О. Щебланова, виділяє сім діагностичних етапів.

1. Номінація; імена кандидатів в обдаровані.

2. Виявлення проявів обдарованості у поведженні та видах діяльності учня на підставі результатів спостережень, даних рейтингових шкал, відповідей на анкети тощо.

3. Вивчення умов та історії розвитку учня в сім'ї, його інтересів, захоплень, відомості про родину, ранній розвиток, інтереси та незвичайні здібності за допомогою опитувальників та інтерв'ю.

4. Оцінювання учня однолітками, відомості про здібності, що не проявляються в успішності й досягненнях за допомогою опитувальників.

5. Самооцінка здібностей, мотивації, інтересів, успіхів за допомогою опитувальників, самозвітів, співбесіди.

6. Оцінювання навчальної діяльності (контрольних), досягнень, успішності.

7. Психологічне тестування: показники інтелектуального (особливості абстрактного та логічного мислення; математичні, технічні та лінгвістичні здібності; пам'ять тощо), творчого та особистісного розвитку учня за допомогою психодіагностичних тестів [13].

З урахуванням специфіки обдарованості у підлітковому віці більш адекватною формою ідентифікації ознак обдарованості конкретної дитини є психолого-педагогічний моніторинг, використаний з метою виявлення обдарованих підлітків. Він повинен відповідати таким вимогам:

- комплексний характер оцінювання поведінки та діяльності підлітка, що дозволить використовувати різні джерела інформації та охопити широкий спектр його здібностей;

- тривалість процесу ідентифікації; аналіз поведінки підлітка у сферах діяльності, що максимально відповідають його здібностям та інтересам;

- експертне оцінювання продуктів/продукції діяльності підлітка;

- виявлення ознак його обдарованості не лише відносно актуального рівня психічного розвитку, але з урахуванням зони найближчого розвитку;

- багатократність та багатоетапність обстеження з використанням багатьох психодіагностичних процедур, що відображаються відповідно до передбачуваного виду обдарованості та індивідуальності підлітка;

- здійснення діагностичного дослідження в ситуації реальної життєдіяльності з наближенням його за формою організації до природного експерименту;

- використання таких наочних ситуацій, що моделюють дослідницьку діяльність і дозволяють дитині проявити максимум самостійності в оволодінні та розвитку діяльності;

- аналіз реальних досягнень підлітків на олімпіадах, конференціях, спортивних змаганнях, творчих конкурсах, фестивалях, оглядах тощо;

- переважна опора на екологічно валідні методи психодіагностики, що мають справу з оцінюванням реальної поведінки підлітка в конкретній ситуації [1; 6; 12].

У процесі виявлення обдарованих підлітків необхідно диференціювати: актуальний рівень розвитку обдарованості, досягнутий на конкретному віковому етапі; особливості конкретних проявів обдарованості, що пов'язані зі спробами її реалізації у видах діяльності; потенційну обдарованість (потенційні можливості дитини до розвитку). Однозначно констатувати «обдарований підліток» або «звичайний» неприпустимо не лише через небезпеку помилок у діагностичних висновках, а й через те, що це означає штучне втручання в долю підлітка, заздалегідь визначаючи його суб'єктивні очікування.

Основними методами дослідження є спостереження та експеримент, вербальні методи дослідження (бесіди, опитування) та невербальні методи (тестування). Для визначення рівнів прояву обдарованості продуктивно використовувати такі методики, як: «Опитувальник творчих характеристик особистості Вільямса»; для визначення розвитку інтелекту – тест на визначення рівня розвитку інтелекту «Шкільний тест розумового розвитку»; для визначення креативності – тест креативності Е. Торренса; для визначення

типу мислення – проєктивний тест діагностики творчого (дивергентного) мислення Вільямса [8; 9; 10].

Вибір методик обґрунтовано такими факторами: методики прості у застосуванні та обробці даних; мають наочне представлення результатів та інформативні; є надійним, валідним діагностичним засобом. Додатковим методом для визначення рівня активності особистості у суспільному житті та інтелектуального потенціалу (участь в олімпіадах, творчих конкурсах тощо) є опитування класних керівників, учителів та керівників гуртків.

Докладніше розглянемо методики. Кількість вітчизняних психодіагностичних методів, спрямованих на діагностику розумового розвитку, відносно невелика. Насамперед необхідно відзначити шкільний тест розумового розвитку (ШТРР), розроблений групою авторів під керівництвом К. Гуревича. ШТРР призначено для діагностики розумового розвитку підлітків – учнів 7–10 класів. Він складається з 6 субтестів, кожен з яких може містити від 15 до 25 однорідних завдань. *Два перших* субтести спрямовано на виявлення загальної обізнаності учнів, що дозволяють робити висновки, наскільки учні адекватно використовують у власній активній та пасивній мові певні науково-культурні та суспільно-політичні терміни та поняття. *Третій* субтест спрямовано на виявлення вміння встановлювати аналогії, *четвертий* – на логічні класифікації, *п'ятий* – на логічні узагальнення, *шостий* – на знаходження правила побудови числового ряду. Після чого здійснюється якісна та кількісна обробка результатів. Можливий груповий та індивідуальний аналіз даних.

Тест Вільямса призначено для комплексної діагностики обдарованості у дітей та підлітків від 5 до 17 років та оцінює як характеристики, пов'язані з творчим мисленням, так і особистісно-індивідуальні креативні характеристики. Тест складається з трьох частин: 1) дивергентного (творчого) мислення; 2) особистих творчих характеристик (опитувальник для дітей), 3) шкала Вільямса (опитувальник для батьків та вчителів). Тести Вільямса – це один з кращих психодіагностичних інструментів для діагностики обдарованості, оскільки вони є надійними, валідними, зручними у використанні, а також призначені для широкої вікової групи і відображають характеристики обдарованості.

Існує значна кількість методів психодіагностики інтелектуальних творчих здібностей особистості. Одним із них є тест Е. Торренса. Учений прирівнює обдарованість до креативності та визначає її, як чутливість до завдань, дефіциту та прогалин у знаннях, прагнення до об'єднання різної інформації. Креативність виявляє пов'язані з дисгармонією елементи проблеми, шукає їх розв'язання, висуває припущення та гіпотези про можливість рішень. Також вона перевіряє та спростовує ці гіпотези, видозмінює та перевіряє їх повторно, остаточно обґрунтовує результат. Е. Торренс розробив 12 тестів, згрупованих у вербальну, образотворчу та звукову «батарею». Невербальна частина цього тесту, відома як «Фігурна форма тесту творчого мислення Торренса» (Figural forms), адаптована в НДІ загальної та педагогічної психології АПН СРСР у 1990 році. Інша частина тесту має назву «Завершення картинок» (Complete Figures) і була адаптована у 1993–1994 рр. в лабораторії діагностики здібностей і ПВК Інституту психології Російської академії наук.

Таким чином, методики виявлення інтелектуально обдарованих підлітків повинні бути екологічно валідними з погляду специфіки дитячої обдарованості та своєрідності ознак обдарованого підлітка. Необхідно звернути увагу, що наявні валідні методи ідентифікації обдарованості досить складні, вимагають високої кваліфікації та спеціального навчання, адже методи діагностики обдарованості постійно вдосконалюються, що пов'язано як із процедурними аспектами, так і змістовними характеристиками досліджуваного явища.

Кожна з методик має обмеження та концептуальну базу, відповідно до якої будується діагностичний висновок. Діагностика інтелектуальної обдарованості має

враховувати комплексно як особистісні характеристики (що визначають обдаровану особистість як таку), так і властивості інтелекту, креативності, соціальних та спеціальних здібностей. Тому виявлення обдарованих дітей – це тривалий процес, що вимагає від дослідника вдумливого, зваженого підходу до вибору валідного та надійного методичного інструментарію, оскільки такий підхід може забезпечити достовірність діагностичних даних та окреслити методи діяльності з інтелектуально обдарованими підлітками.

Використані літературні джерела

1. *Джемс У.* Психология [Текст] / У. Джемс; под ред. Л. А. Петровской. – М.: Педагогика, 1991. – 368 с.
2. *Зазимко О. В.* Основні теоретичні підходи до визначення обдарованості [Текст] / О. В. Зазимко // Обдарована дитина. – 1998. – № 8. – С. 5–12.
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень [Текст] / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир: Вид-во «Рута», 2006. – 320 с.
4. *Костюк Г. С.* Здібності та їх розвиток у дітей [Текст] / Г. С. Костюк. – К.: Знання, 1963. – 80 с.
5. *Маклаков А. Г.* Познательные психические процессы: Хрестоматия [Текст] / А. Г. Маклаков. – СПб., 2001. – 480 с.
6. *Малімон Л. Я.* Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми обдарованості у психології [Текст] / Л. Я. Малімон // Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному освітньому соціумі: збірн. матеріалів наук.-практ. конф. – Суми, 2008. – С. 356–363.
7. *Матюшкин А. М.* Загадки одаренности: проблема практической диагностики [Текст] / А. М. Матюшкин. – М.: Школа пресс, 1993. – 127 с.
8. *Рогов Е. И.* Настольная книга практического психолога [Текст]: учеб. пособ. / Е. И. Рогов. – В 2 кн. – Кн. 1: Система работы психолога с детьми разного возраста. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 384 с.
9. *Туник Е. Е.* Модифицированные креативные тесты Вильямса [Текст] / Е. Е. Туник. – СПб.: Речь, 2003. – 96 с.
10. *Туник Е. Е.* Диагностика креативности. Тест Торренса. Методическое руководство [Текст] / Е. Е. Туник. – СПб.: Иматон, 1998. – 171 с.
11. *Холодная М. А.* Психология интеллекта: Парадоксы исследования [Текст] / М. А. Холодная. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
12. *Шадриков В. Д.* Способности, одаренность, талант [Текст] / отв. ред. В. Н. Дружинин, В. Д. Шадриков // Развитие и диагностика способностей. – М.: Наука, 1991. – С. 11–17.
13. *Щебланова Е. И.* Психологическая диагностика одаренности школьников [Текст] / Е. И. Щебланова. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института. – Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2004. – 368 с.

Bibliography

1. *Dzhems U.* Psykholohyia [Tekst] / U. Dzhems; pod red. L. A. Petrovskoi. – M.: Pedahohyka, 1991. – 368 s.
2. *Zazymko O. V.* Osnovni teoretychni pidkhody do vyznachennia obdarovanosti [Tekst] / O. V. Zazymko // Obdarovana dytyna. – 1998. – № 8. – S. 5–12.
3. Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen [Tekst] / za red. V. O. Moliako, O. L. Muzyky. – Zhytomyr: Vyd-vo «Ruta», 2006. – 320 s.
4. *Kostiuk H. S.* Zdibnosti ta yikh rozvytok u ditei [Tekst] / H. S. Kostiuk. – K.: Znannia, 1963. – 80 s.
5. *Maklakov A. H.* Poznavatelnye psykhicheskye protsessy: Khrestomatyia [Tekst] / A. H. Maklakov. – SPb., 2001. – 480 s.

6. Malimon L. Ya. Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia problemy obdarovanosti u psykhologii [Tekst] / L. Ya. Malimon // Formuvannia ta rozvytok tvorchykh zdibnostei ditei ta uchnivskoi molodi v kreatyvnomu osvithnomu sotsiumi: zbirn. materialiv nauk.-prakt. konf. – Sumy, 2008. – S. 356–363.
7. Matiushkyn A. M. Zahadky odarennosti: problema praktycheskoi dyahnostyky [Tekst] / A. M. Matiushkyn. – M.: Shkola press, 1993. – 127 s.
8. Rohov E. Y. Nastolnaia knyha praktycheskoho psykhologa [Tekst]: ucheb. posob. / E. Y. Rohov. – V 2 kn. – Kn. 1: Systema raboty psykhologa s detmy raznogo vozrasta. – 2-e yzd., pererab. y dop. – M.: Humanyt. yzd. tsentr VLADOS, 1999. – 384 s.
9. Tunyk E. E. Modyfytsyrovannye kreatyvnye testy Vyliamsa [Tekst] / E. E. Tunyk. – SPb.: Rech, 2003. – 96 s.
10. Tunyk E. E. Dyahnostyka kreatyvnosti. Test Torrensa. Metodicheskoe rukovodstvo [Tekst] / E. E. Tunyk. – SPb.: Ymaton, 1998. – 171 s.
11. Kholodnaia M. A. Psykholohyia yntellekta: Paradoksy yssledovaniia [Tekst] / M. A. Kholodnaia. – 2-e yzd., pererab. y dop. – SPb.: Pyter, 2002. – 272 s.
12. Shadrykov V. D. Sposobnosti, odarennost, talant [Tekst] / otv. red. V. N. Druzhynyn, V. D. Shadrykov // Razvytye y dyahnostyka sposobnostei. – M.: Nauka, 1991. – S. 11–17.
13. Shcheblanova E. Y. Psykholohycheskaia dyahnostyka odarennosti shkolnykov [Tekst] / E. Y. Shcheblanova. – M.: Yzd-vo Moskovskoho psykhologo-sotsyalnogo ynstytuta. – Voronezh: Yzd-vo NPO «MODEK», 2004. – 368 s.

УДК 159.923.2

*Вероніка Годонюк,
м. Київ*

САМОТВЕРДЖЕННЯ ТА ЙОГО ЗВ'ЯЗОК З РІВНЕМ ДОМАГАНЬ ОСОБИСТОСТІ

В статье осуществлен теоретический анализ связи проблемы самоутверждения с уровнем притязаний личности. Рассмотрена классификация уровня притязаний личности в зависимости от цели субъекта. Исследованы разные типы отклонений в процессе формирования цели субъекта. Проведен анализ влияния самооценки на уровень притязаний личности и на процесс ее самоутверждения. Изучена взаимосвязь между успехом, неудачей и уровнем притязаний личности. Даны практические рекомендации коррекции уровня притязаний личности в зависимости от ситуации.

Ключевые слова: *уровень притязаний личности, самоутверждение, самооценка, самовыражение, цель, успех, неудача.*

In this article we have made the theoretical analysis of the connection of the self-affirmation problem with the level of individual's aspiration. The classification of this level has been identified according to the goal of an individual. Different types of deviation have been examined during the formation of an individual's goal. The analysis of influence of self-esteem on the level of individual's aspiration and the procedure of self-affirmation has been made. The correlation between success, failure and the level of individual's aspiration has been studied. The practical recommendations for increasing and decreasing level of an individual's aspiration are given in this article according to various situations.

Key words: *level of individual's aspiration, self-affirmation, self-esteem, self-expression, goal, success, failure.*